

p l a n d a g 2 0 2 2

Breek uit de BUBBEL

Bijdragen aan de
Plandag 2022

Redactie

Geiske Bouma

Lieve Custers

David Dooghe

Elke Vanempten

Bubbels van creativiteit

Een verkenning van de veerkracht van broedplaatsen in Nederlandse steden

**Alda Avdic Alagic (Fontys Hogescholen) en Bart de Zwart
(Fontys Hogescholen/Hanzehogeschool Groningen)**

Stellingen

1. Broedplaatsenontwikkelaars en initiatiefnemers van creatieve plekken zullen uit hun eigen bubbel moeten breken om zich in hedendaagse stedelijke dynamiek te handhaven.
2. Broedplaatsenontwikkelaars en initiatiefnemers van creatieve plekken zullen zich steeds meer moeten verhouden met partijen uit andere sectoren met andere belangen, om zodoende de krachten die hen dreigen te verdrücken als hefboom te kunnen gebruiken om de druk op hun eigen locaties te verlichten.

Bubbels van creativiteit

Een verkenning van de veerkracht van broedplaatsen in Nederlandse steden

Alda Avdic Alagic en Bart de Zwart

Inleiding

Het wegtrekken van de maakindustrie uit onze steden aan het eind van de vorige eeuw voorzag in nieuwe tijdelijke vestigingsplaatsen voor de creatieve sector in de vorm van ateliers, broedplaatsen, creatieve hubs en andere makersplekken. De plekken waar de creatieve industrie haar tenten opsloeg waren vaak in de rafelrand van de stad: in havengebieden, bij energiecentrales, op fabrieksterreinen en in spoorzones. De kunstenaars en creatieve ondernemers werden binnengehaald als placemakers van deze postindustriële brownfields (De Zwart & Musch, 2019). De makers werden aldus voorzien van betaalbare werkruimte, terwijl de gebiedsontwikkelaars profiteerden van een tijdelijke kasstroom en waardeverstijging van het vastgoed op lange termijn.

Toen de financiële crisis in de jaren 2010 de glazen van de vers gemaakte masterplannen en visies voor diezelfde voormalige industriegebieden insloeg, kregen de makers de ruimte om zich langer in de lege fabrieken en hallen te handhaven. Intussen hebben de plekken, de makers en de kunstenaarscommunities zich ontwikkeld en genesteld in het stedelijk weefsel. Hun aanwezigheid is (semi)permanent geworden, maar hun huisvesting is dat niet.

Nu de trein van de vastgoedmarkt, een decennium later, weer op volle stoom raast, staan de creatieve plekken onder druk (Van der Knaap, 2019; Kraaijeveld 2020). Voor de spreekwoordelijke deur van de initiatiefnemers, of ze het beseffen of niet, staan verschillende stakeholders zoals gemeentes en projectontwikkelaars met de vraag of ze op deze inmiddels gewilde locaties niet beter woningen kunnen realiseren. Daarbij spelen commerciële overwegingen, maar ook maatschappelijke afwegingen tussen bijvoorbeeld het belang van betaalbare creatieve werkplekken en betaalbare woningen, of de beschikbaarheid van ruimte voor de lokale bevolking en voor nieuwkomers van buitenaf.

Voor broedplaatsontwikkelaars en initiatiefnemers van creatieve plekken speelt het dilemma dat, indien zij zich willen handhaven in de maalstroom van de stedelijke ontwikkelingsprocessen, zij – in ieder geval gedeeltelijk – moeten meebewegen met deze dynamiek. Ze zullen uit hun eigen bubbel moeten breken en kongsi's moeten sluiten met partijen uit andere sectoren en met andere belangen, om zodoende de krachten die hen dreigen te verdrukken als hefboom te kunnen gebruiken om de druk op hun eigen locaties te verlichten (Brand, 2021).

In deze bijdrage verkennen we hoe broedplaatsen hun positie bepalen in het speelveld van stedelijke ontwikkeling. Meer specifiek richten we ons op de veerkracht van de organisaties die deze creatieve plekken beheren en exploiteren en de strategieën die zij inzetten om in de hedendaagse verhitte vastgoedmarkt te overleven.¹ De onderliggende hypothese daarbij

---

1 We baseren ons hierbij op resultaten en bevindingen uit het lopende onderzoekproject Bloeiende Broedplaatsen, een samenwerking van Fontys Hogescholen, de Technische Universiteit Eindhoven en een twintigtal Nederlandse broedplaatsorganisaties. Bloeiende Broedplaatsen wordt mede mogelijk gemaakt door Regieorgaan SIA.

is dat wanneer deze bijzondere plekken in staat zijn om hun eigen veerkracht te versterken zij een grotere impact kunnen hebben op de veerkracht van de stad als geheel.

Creatieve Plekken

Wat maakt een creatieve plek? Op die vraag is niet zonder meer een eenduidig antwoord te geven. Indien tien mensen hierover bevraagd worden, zouden we wellicht tien verschillende antwoorden krijgen (Harings, 2020). Zo hebben we ook tijdens het symposium *Broedplaatsen en de Stad verschillende actoren, verschillende betekenissen horen articuleren*.² Voor een deelnemende kunstenaar is het een plek waar kennis over het kunstdiscours, materialen en technieken samenkomen. Voor de directeur van de organisatie waar het symposium gehouden wordt, is het een centrale plek in de stad met een divers en rijk programma voor een breed publiek. Maar ook een plek met een duidelijke en uitgekiende balans tussen elkaar versterkende creatieve ondernemers en kunstenaars.

De directeur van een andere creatieve organisatie heeft het over een netwerk van broedplaatsen. Dit gedecentraliseerde maar verbonden model van creatieve plekken in de stad (misschien zelfs de regio) zou volgens hem de doelgroepen – de kunstenaars, de makers, de ontwerpers – het beste in hun behoefte kunnen voorzien. Een projectontwikkelaar, op zijn beurt, prijst de broedplaatsen als instrument in gebiedsontwikkeling met hun alom bekende ‘magische’ krachten om maatschappelijke en economische waarde te creëren. En zo kunnen we met aandachtig luisteren nog zeker meer betekenissen van broedplaatsen voor verschillende actoren alleen uit dat symposium halen.

Wat we hieruit af kunnen leiden, is dat plekken voor de creatieve sector belangrijke maar verschillende rollen spelen in de maatschappij en ook dat ze als community onderdeel zijn van verschillende systemen van waardecreatie. De broedplaats is gelijktijdig een bedrijfsruimte, een netwerk, een maatschappelijke voorziening, een publiekstrekker, een onderdeel van de culturele infrastructuur, niet zelden ook een vorm van leegstandsbeheer, en nog veel meer.

Het belang van deze plekken, hun bijdrage en potentie wordt overigens door alle deelnemers van het symposium onderkend. De uitdaging lijkt vooral te zijn om deze verschillende betekenissen met elkaar te verbinden. Wat het symposium ook feilloos bloot legt is de toenemende druk waar de organisaties onder staan om hun activiteiten te kunnen continueren. Er is sprake van structurele stress (o.a. gentrificatie, bezuinigingen op cultuurbeleid, stijgende energielasten) en plotselinge shocks (o.a. corona, brandschade, uitval van medewerkers) die de broedplaatsorganisaties op de proef stellen. Vaak ook wordt de continuïteit van de organisatie op de plek bedreigd bij doorontwikkeling van de gebieden waarin ze zich bevinden.

De impact van creatieve plekken op hun omgeving

De aanwezigheid van creatieve plekken in steden brengt bepaalde kwaliteiten mee die zich niet zomaar door andere functionaliteiten laten vervangen. Het zijn plekken waar ontmoetingen en kruisbestuivingen tussen verschillende groepen inwoners en vakmensen tot stand komen; waar innovatie en cultuur worden geproduceerd en zich manifesteren. Doorgaans

---

2 *Broedplaatsen en de stad. Het symposium voor cultuurmakers, ruimtemakers en beleidsmakers*, 25 juni 2021, Fontys Hogescholen/Electron, Breda

worden op deze plekken nieuwe maaktechnieken ontwikkeld en toegepast en ook vaak in samenwerking met lokale scholen en kennisinstellingen. Tentoonstellingen en programma worden door een divers (internationaal) publiek bezocht (Gill, Pratt et al., 2019).

Creatieve plekken dragen bij aan leefbaarheid in bestaande buurten en creëren levendigheid in nieuwe gebiedsontwikkelingen (Harings, 2020). Ze bieden werkervaringsplekken die helpen om kansenongelijkheid terug te dringen en verbinden bevolkingsgroepen door culturele uitwisselingsprojecten of werken aan burgerschap via publieksactiviteiten en vrijwilligersparticipatie. Daarnaast hebben veel plekken een educatieve functie en vormen ze een voedingsbodem voor talentontwikkeling (De Zwart, 2021a).

De directe stakeholders van de creatieve plekken – initiatiefnemers, makers, publiek – staan in contact met elkaar, maar in toenemende mate ook met andere actoren op afstand zoals buurtbewoners, ondernemers en beleidsmakers. De broedplaats creëert haar eigen (culturele) waarde, maar draagt ook bij aan andere systemen van waardecreatie op het vlak van economie, welzijn en ruimtelijke ontwikkeling. Hierbij lijkt sprake van een wisselwerking: naarmate de creatieve plek er beter in slaagt zich maatschappelijk te positioneren en waardevol te zijn voor externe stakeholders, zal deze ook beter in staat zijn haar positie te behouden en daardoor van waarde te kunnen zijn voor haar interne belanghebbenden. Met andere woorden: de mate waarin creatieve plekken in staat zijn om een bijdrage te leveren aan de veerkracht van de stedelijke samenleving hangt samen met de mate waarin ze in staat zijn hun eigen veerkracht te ontwikkelen.

Daar staat tegenover dat veel creatieve plekken juist ook de reputatie hebben een gesloten bolwerk te zijn, gericht op een hippe, progressieve incrowd (Hutak, 2020). Het lijkt voor de hand te liggen dat ze hun impact kunnen vergroten wanneer ze zich nog meer met hun omgeving en de samenleving weten te verbinden. Een bijkomend voordeel is dat door meer naar buiten te treden de creatieve plekken mogelijk ook beter kunnen anticiperen op externe ontwikkelingen.

Stedelijke veerkracht

De aanpak van de grote maatschappelijke opgaven van onze tijd wordt in de literatuur regelmatig in verband gebracht met de term veerkracht. Veerkracht als concept wordt gebruikt om complexe systemen te begrijpen (Chandler, 2014). In de afgelopen decennia hebben onderzoekers het veerkracht-concept getracht te vertalen naar andere gebieden zoals economie, ruimtelijke planning en stedenbouw en psychologie. Vaak wordt het concept toegepast in omgevingen en ecosystemen waar processen zich afspelen met een grote mate van risico's, onzekerheden, onvoorspelbaarheid en dynamiek (Welsh, 2014; Davoudi, 2016). Meer recent wordt het concept ook steeds meer in domeinen gerelateerd aan ruimtelijke beleidsvorming en ontwikkeling gebruikt.

Veerkracht is het vermogen van ecosystemen om met externe (negatieve) shocks om te gaan door deze te absorberen en vervolgens te herstellen, of zich aan te passen aan nieuwe omstandigheden. Daarbij gaan we uit van het evolutionaire concept van veerkracht dat veronderstelt dat verschillende (economische, maatschappelijke, natuurlijke, ruimtelijke) systemen in principe open en in relatie tot elkaar evolueren (Davoudi, Shaw et al., 2012; Boschma, 2015). Deze theorie gaat ervan uit dat er van nature een bepaalde mate van veerkracht aanwezig is in het systeem en dat er ook mogelijkheden zijn om die veerkrachtigheid verder te ontwikkelen. Een veerkrachtige stad, organisatie, gemeenschap

of persoon is dus niet alleen in staat om adequaat te reageren op acute crises maar ook in staat om langdurige processen van verandering te accommoderen.

Door de aanwezigheid van creatieve plekken in een stedelijke omgeving te beschouwen als een systeem dat in relatie staat tot andere systemen (overheid, bedrijfsleven, cultuur, etc.) kunnen we beter de impact en waarde van broedplaatsen duiden en begrijpen. Broedplaatsen zijn plekken met een breed portfolio van activiteiten, processen, gebruikers, bezoekers en stakeholders, waar waardecreatie plaatsvindt op verschillende niveaus. Dit gebeurt in een stroom van continue processen van uitwisseling van kennis en informatie tussen verschillende bevolkingsgroepen, actief burgerschap en participatie, talentontwikkeling en professionalisering, alsook altijd gelieerd aan specifieke sociale en ruimtelijke contexten (De Zwart, 2021a; 2021b).

Veerkrachtige Broedplaatsen

Hoewel er geen formele definitie bestaat van de term, zouden we kunnen stellen dat een 'broedplaats' een plek is waar innovatieve ideeën ontstaan en unieke producten worden gemaakt als onderdeel van authentieke en artistieke processen. John Holden (2004), verbonden aan de onafhankelijke Britse denktank Demos, wijst er in dit kader op dat het bij cultuurproductie niet alleen gaat over de artefacten en de activiteiten die de sector voortbrengt, maar tevens over het scala van identiteiten, rituelen, tradities, structuren, voorzieningen, contexten en begeleidende processen waarbinnen deze worden geproduceerd.

Als intermediaire organisaties vormen broedplaatsen een buffer tussen de individuele makers en de buitenwereld. Zij organiseren, plannen en faciliteren ruimte – zowel fysiek als mentaal – om het creatieve proces te kunnen laten plaatsvinden. Dit toont het potentieel van deze creatieve plekken om aan de veerkracht van verschillende groepen bij te dragen, maar ook de precaire positie van de organisaties zelf. Alleen als de broedplaatsorganisatie zelf veerkrachtig is, kan zij haar rol als intermediair goed vervullen.

Een indicatie van veerkracht is het vermogen om een (verwachte) negatieve invloed of schok te herkennen en zodanig te beschrijven en communiceren dat die ook als een urgentie wordt gezien door de betrokken gemeenschap. Binnen het systeem van creatieve plekken zou dat een direct lid van de community kunnen zijn, zoals de directeur of een maker, die een externe ontwikkeling agendeert, zoals een dreigende subsidiekorting, een beleidsontwikkeling of een samenwerkingskans. Het kan ook een lokale bestuurder zijn die de plek graag bezoekt en voor het belang ervan opkomt in de politieke arena. Een indicator die toenemende veerkracht uitdrukt, is dat het collectief in staat is om gezamenlijk – in relatie tot elkaar en anderen – een strategie te bedenken om een schok te adresseren. De volgende stap is dat de organisatie relaties met relevante stakeholders weet te intensiveren of op te bouwen om de ontstane kloof te dichten.

De uitkomst hiervan kan zijn dat de drukkende omstandigheden worden opgelost, verlicht of dat de organisatie zich zodanig aanpast zodat de nieuwe situatie kan worden opgevangen. De doeltreffendheid waarmee de uitdaging geadresseerd wordt, hangt dus sterk af van de mate van relevante vernetwerking van de organisatie en haar positie binnen deze netwerken. Met andere woorden, de 'capacity to act' van de directe communityleden, in de literatuur ook wel aangeduid als *agency* bepaalt in hoeverre een crisis vermeden, geabsorbeerd of geadresseerd kan worden, teneinde de organisatiedoelen veilig te stellen.

Dus wanneer een organisatie bijvoorbeeld dreigt op te houden met bestaan, dan zou veerkracht erin moeten resulteren dat de community toch kan overleven, zij het wellicht op een andere plek of in een andere vorm.

Omgang met schokken in de praktijk

In het voorjaar van 2021 hebben op initiatief van het onderzoeksprojectteam vier focusgroepen plaatsgevonden.³ De deelnemers aan de focusgroepen waren veertien vertegenwoordigers van verschillende creatieve plekken en gemeenten in Nederland. Per focusgroep namen drie of vier vertegenwoordigers deel aan de gesprekken. De groepen waren samengesteld op basis van de omvang en ontwikkelfase van de deelnemende organisaties. Alle deelnemers vanuit de broedplaatsen vullden binnen hun respectievelijke organisaties een rol op strategisch niveau.

Uit de focusgroepen blijkt dat plotselinge shocks in deze periode vaak gerelateerd zijn aan al bestaande problematieken die door corona in zijn versterkt (Griffioen, 2020). Zo heeft een van de organisaties – een atelierbeheerder met ruim 200 verhuureenheden – medio 2020 mede door de pandemie te kampen met een financieel tekort. Dit door de jaren heen opgebouwd tekort wordt schrijnend als door corona huurcontracten stoppen. De accountant geeft aan dat het zo langer niet door kan gaan en dat de begroting niet sluitend is. De directeur kaart de kwestie aan bij de lokale wethouder en waarschuwt dat het voortbestaan van de organisatie acuut in het geding is.

De noodkreet van de directeur brengt een politiek shockeffect teweeg en de wethouder geeft aan te willen helpen. Een serie van maatregelen (o.a. extra subsidie, implementatie van nieuwe software, het opschorten van onderhoudsactiviteiten aan tijdelijke panden) wordt doorgevoerd met als resultaat dat de organisatie er na een jaar financieel gezonder voor staat. Het is echter niet duidelijk hoe de organisatie zich tijdens deze episode heeft aangepast in het netwerk van relaties om het risico op een vergelijkbaar probleem in de toekomst te verkleinen.

Tegenover deze reactieve manier van handelen komen in de gesprekken ook casussen naar voren van organisaties die hun positie proactief versterken door samenwerking met externe partijen. Illustratief hiervoor is een grote Nederlandse gemeente waar de creatieve huisvesters in de stad een gezamenlijk overlegplatform hebben opgezet om op deze manier een sterkere gesprekspartner te kunnen zijn richting onder meer de gemeente. Een van de uitkomsten van dit samenwerkingsverband, al binnen relatief korte tijd, is een gemeentelijk convenant waarin ambities en uitgangspunten worden vastgelegd voor de huisvesting van makers in de stad (Moura & Musch, 2022).

Een ander voorbeeld van een proactieve manier van handelen is een creatieve plek in het zuiden van Nederland met circa 100 huurders, die haar positie in een gebiedsontwikkeling weet veilig te stellen door een samenwerking aan te gaan met een commerciële projectontwikkelaar. Hoewel in de aanvankelijke plannen voor het gebied geen ruimte voor de broedplaats is voorzien, weet de organisatie samen met de ontwikkelaar een alternatief ontwikkelvoorstel te agenderen dat naast sloop en vervangende woningbouw

---

3 Deze focusgroepen vonden online plaats in de periode tussen 17 februari 2021 en 8 juli 2021.

voorziet in behoud en renovatie van een deel van het broedplaatscomplex. Hoewel de lange doorlooptijd van de ontwikkel- en bouwperiode, en de onzekerheden die daarmee gepaard gaan, de initiatiefnemers nog steeds voor een aantal flinke organisatorische uitdagingen plaatst, lijkt de continuïteit van de creatieve plek door de samenwerking op lange termijn geborgd.

Deze voorbeelden laten zien dat er een proces kan ontstaan waarin belangen van verschillende groepen leiden naar de vorming van nieuwe netwerken met ruimtelijke, economische en sociale impact voor diezelfde en andere groepen. De veerkracht neemt verder toe als een organisatie verbindingsstukken en plekken tussen de verschillende sferen weet te bewerkstelligen. Dus in plaats van de relaties apart aan te gaan met elke afzonderlijke stakeholder (projectontwikkelaar, andere broedplaatsen, of de gemeente), zien we dat organisaties die twee of meerdere belangen uit verschillende sferen weten te koppelen synergie weten te bereiken en relevant(er) zijn en blijven.

Ten aanzien van de institutionele context leren we bijvoorbeeld dat de wisselwerking binnen een gemeente tussen de cultuur- en de vastgoedafdeling een wezenlijk verschil voor de lokale broedplaats kan betekenen. De mate waarin een organisatie erin slaagt om zich richting beide afdelingen te presenteren als een betrouwbare gesprekspartner is een succesfactor is bij het opvangen van externe schokken. Op bestuurlijk niveau is politieke goodwill een belangrijk aspect. Door zich herkenbaar te profileren, aansluitend bij thema's die leven in de samenleving, kan de creatieve plek werken aan haar maatschappelijke en politieke draagvlak. Daarbij spelen publieksbereik en regionale en (inter)nationale uitstraling een grote rol.

Wat tot slot opvalt is dat het vooral lerende organisaties betreft. De initiatiefnemers van broedplaatsen zijn vaak zelf kunstenaars of ontwerpers die vanuit de drive om een plek voor zichzelf en collega's te verwezenlijken aan de ontwikkeling van een creatieve plek zijn begonnen. Vanuit dat perspectief kunnen we stellen dat het om zeer gemotiveerde actoren gaat. Er is sprake van een grote persoonlijke betrokkenheid van de initiatiefnemers.

Conclusies

Deze verkenning werd uitgevoerd om inzichtelijk te maken hoe het concept van veerkracht toegepast kan worden binnen de context van creatieve plekken in steden. Middels dit onderzoek willen we ook beter begrijpen welke strategieën en mechanismen bijdragen aan de veerkracht van de organisaties die deze creatieve plekken ontwikkelen en beheren.

Op het microniveau van de organisaties leren we dat de ervaring van deze plekken als 'happy places', waar het fijn en inspirerend is om te vertoeven en waar verrassende ongedwongen ontmoetingen tot stand komen, in contrast staat met de dagelijkse overlevingsstrijd van de community en de energie en moeite die het kost om deze processen draaiende te houden. We leren dat de organisaties worden geconfronteerd met uitdagingen van verschillende orde van complexiteit.

Broedplaatsorganisaties zijn doorgaans zeer flexibel en wendbaar vooral als verzameling individuen en in bilaterale relaties richting de gemeente, het publiek en de huurders. Collectieve actie blijkt voorbehouden tot enkelen van de geïnterviewden en hun organisaties. We zien echter ook dat naarmate het vermogen tot collectieve actie toeneemt, de impact van de activiteiten en de bijdrage aan veerkracht eveneens wordt vergroot.

Een organisatie die erin slaagt om het belang van de community op een bepaalde plek te koppelen aan het gemeentelijke beleid en de commerciële doelen van een projectontwikkelaar heeft meer kans op voortbestaan dan een organisatie die zich alleen op gemeentelijk beleid en subsidies focust.

We leren dat met name grotere organisaties waarin meer expertises zijn vertegenwoordigd en de professionele rollen van medewerkers verder zijn ontwikkeld meer speelruimte hebben, wat hun veerkracht ten goede komt. Zij blijken wendbaarder in hun reactie na een schok en kunnen zich niet alleen richten tot de gemeente en hun huurders, maar ook tot andere broedplaatsorganisaties, kennisinstellingen, het werkveld, de buurt of (inter) nationale partners. Dit heeft te maken met de aanpasbaarheid van de organisatie en het vermogen van actoren binnen de organisatie om verschillende adviserende of uitvoerende rollen te spelen. De meeste organisaties uit de focusgroepen richten zich echter nog altijd primair op de gemeente (voor advies, voor ander beleid, voor extra financiële middelen) bij tegenslagen. Hiermee wordt hun actieradius en daarmee de impact ook nauw.

De plek, het gebouw, de wijk en de stad maken een belangrijk onderdeel uit van de identiteit en het functioneren van de creatieve community. Vaak gaan externe partijen – gemeenten, projectontwikkelaars, vastgoedeigenaren – uit van tijdelijke vestiging voor makers terwijl de community baat heeft bij duurzame huisvesting. Er wordt namelijk veel geïnvesteerd in het pand en de positionering ervan, in de onderlinge relaties en in de aanhechting aan lokale processen (bijvoorbeeld plaatselijke evenementen) en faciliteiten (bijvoorbeeld toevoer van materialen). Dit werkt ook in de andere richting. We moeten niet vergeten dat creatieve plekken geen ‘plug & play’-functie hebben. De ontwikkeling van een succesvolle makersgemeenschap neemt vaak jaren in beslag voordat de plek de authentieke en herkenbare identiteit en sfeer heeft verkregen. De creatieve plek staat in een continue relatie met zijn omgeving en de (maatschappelijke) processen in de stad waardoor de plek en de omgeving unieke kwaliteiten en aantrekkingskracht ontwikkelen. Daarom is het voorzichtigheid geboden wanneer deze creatieve plekken in het gedrang dreigen te komen. Steden die de plekken vergeven aan de markt zonder stevige visie over hun toekomst en terugkeer na de ‘verbouwing’, krijgen ze niet zo snel meer terug.

Literatuur

- Boschma, R. (2015)**, Towards an evolutionary perspective on regional resilience, *Regional Studies*, 49 (5), pp. 733-751
- Brand, R. (2021)**. Zo laat je culturele plekken floreren en steden bloeien, *Gebiedsontwikkeling.nu*, <https://www.gebiedsontwikkeling.nu/artikelen/zo-laait-je-culturele-plekken-floreren-en-steden-bloeien/>
- Chandler, D. (2014)**. *Resilience: The governance of complexity*. Londen: Routledge
- Davoudi, S. (2016)**. *Resilience and Governmentality of Unknowns: Governmentality After Neoliberalism*. Londen: Routledge
- Davoudi, S., Shaw, K., Haider, L.J., Quinlan, A.E., Peterson, G.D., et al. (2012)**, Resilience: A Bridging Concept or a Dead End? “Reframing” Resilience: Challenges for Planning Theory and Practice. Interacting Traps: Resilience Assessment of a Pasture Management System in Northern Afghanistan. Urban Resilience: What Does it Mean in Planning Practice? Resilience as a Useful Concept for Climate Change Adaptation? The Politics of Resilience for Planning: A Cautionary Note, *Planning Theory & Practice*, 13 (2), pp. 299-333, DOI: 10.1080/14649357.2012.677124
- Gill, R., Pratt, A., Virani, T. (eds.) (2019)**. *Creative hubs in question: Place, space and work in the creative economy*. Londen: Palgrave Macmillan

- Griffioen, R., (2020)**, Het atelierbeleid in tijden van corona: Zonder huurders geen broedplaatsen en zonder broedplaatsen geen huurders, *Metropolis M*, https://www.metropolism.com/nl/features/41178_het_atelierbeleid_in_tijden_van_corona_zonder_huurders_geen_broedplaatsen_en_zonder_broedplaatsen_geen_huurders_berichten_uit_een_andere_wereld_11
- Harings, J. (2020)**. *Waarde van cultuur 2020: de staat van de culturele sector in Noord-Brabant*, www.waardevancultuur.nl
- Holden, J. (2004)**. *Capturing cultural value*. London: Demos.
- Hutak, M. (2020, 5 november), Het 'broedplaatsenbeleid' is een goedkope gentrificatiemachine, *Het Parool*, <https://www.parool.nl/columns-opinie/het-broedplaatsenbeleid-is-een-goedkope-gentrificatiemachine~b74ca083/>
- Knaap, R. van der (2019)**. *Creatieve broedplaatsen in het nauw*. Utrecht: Universiteit Utrecht
- Kraaijeveld, J. (2020)**. *Geen stad zonder kunst #2*. Amsterdam: Platform BK/Kunstenbond
- Moura, A.L., Musch, M. (2022)**, Is er nog plaats voor de creatieve sector? Gemeentelijk beleid voor creatieve werkplekken, *Boekman Trends in Kunst en Cultuur*, 130, pp. 36-39
- Welsh, M. (2014)**, Resilience and responsibility: governing uncertainty in a complex world, *The Geographical Journal*, 180 (1), pp 15-26
- Zwart, B. de, Musch, M. (2019)**, Bloeiende broedplaatsen: Kansen voor een duurzaam huisvestingsmodel voor makers in de stad, *Boekman Trends in Kunst en Cultuur*, 119, pp. 54-57
- Zwart, B. de (2021a, 20 maart)**, Broedplaatsen verbreden de welvaart, *Brabants Dagblad*, pp. 10-11
- Zwart, B. de (2021b)**, Kwartiermakers voor brede welvaart: De broedplaats als maatschappelijk vastgoed, *Ruimte + Wonen*, 102 (4), pp. 43-51